

Een Romeinse ring uit Nijmegen.

“In 1993 is in Nijmegen een ring met Romeinse inscriptie gevonden met daarin o.a. vermoedelijk vermeld de plaatsnaam NOVIOM. De M staat hier mogelijk voor magensibus/magenses. Deze inscriptie is aangebracht op de bovenplaat van een grote zilveren ring.

De ring is gevonden in een heiligdom aan de westrand van het Romeinse Nijmegen, alwaar naast Salus ook Mercurius en Fortuna werden vereerd. De godin Salus stond voor het welzijn van de staat en de gezondheid van de individuele burgers. Sieraden zoals ringen en kledingspelden werden vaak als offergaven achtergelaten in tempels c.q. heiligdommen.

De vertaalde inscriptie zou weergeven dat een persoon met de naam Rusticus deze ring heeft geschonken en gewijd aan de godin Salus. Dit uit naam van de 'Nijmeegse' (noviomagensibus) schoenlappers (sutores) die behoorden tot het 'genootschap' (= omgekeerde C in de inscriptie) van Esseravus.

De hier bedoelde ring lijkt te groot om als sieraad te worden gedragen en is vermoedelijk speciaal gemaakt om te dienen als een offergave. Dat deze door de eigenaar toevallig in Nijmegen, en nog wel in een heiligdom, is verloren lijkt minder aannemelijk.

Natuurlijk kunnen er hierover vragen zijn maar het lijkt mij toch een mogelijke aanwijzing dat Noviomagus het huidige Nijmegen kan zijn. Voor wat het waard is.”

Aldus de informatie in de pers naar aanleiding van "Collectie Gelderland van museum Valkhof".

Afbeeldingen van de bedoelde ring.

Zilveren ring uit de Romeinse tijd.

De hoofdstad van de Bataven wordt nog wel eens genoemd op grafstenen, altaren, of andere inscripties, waardoor er van een aantal bewoners namen en beroepen bekend zijn. In de steden waren diverse beroepsverenigingen en andere genootschappen. Op een in Nijmegen gevonden stenen plaat is bijvoorbeeld een inscriptie te lezen die verwijst naar de beroepsvereniging van timmerlieden.

“Wie Esseravus was en wat zijn genootschap voorstelde is onduidelijk, maar de Nijmeegse identiteit van de schoenmakers staat buiten kijf”, aldus Anton van Hooff, voormalig hoofddocent klassieke geschiedenis aan de Universiteit van Nijmegen.

De conservator-archeologie van Het Valkhof Swinkels schrijft hierover: *“Voor Romeins Nijmegen blijven wij de naam Noviomagus gebruiken, te meer omdat bij opgravingen in Nijmegen-West*

(volgens ons de locatie van Ulpia Noviomagus) een zilveren ring is gevonden met een inscriptie die deze naam (afgekort als NOVIOM) vermeldt.”

Mijn inziens zou de enig juiste conclusie moeten zijn: iemand is een ring verloren, met de tekst NOVIOM. Dat is (net als bij munten) nog geen bewijs voor de plaatsnaam.

De grote zilveren vingerring met een ronde, met parelrand afgezette bovenplaat, stamt volgens de algemene opvatting uit de Romeinse tijd. De schouder van de ring is breed en afgerond en wordt naar de ringband toe smaller. Op de bovenplaat is met puntjes een tekst in het Latijn aangebracht. De ring wordt gedateerd rond het jaar 100 en heeft een diameter van 2,7 cm. Dat is vrij groot voor een ring, waardoor enkele deskundigen (waaronder valkhof-conservator-archeologie Louis Swinkels) ook wel twijfelen of deze ring ooit als sieraad gedragen is of wellicht is gemaakt als offergave¹. Daar kan men dan meteen weer de vraag bij stellen of zo'n blijkbaar onvoltooide en slordig gemaakte inscriptie wel als volwaardig offer beschouwd kan worden. Het oogt immers als een mislukt en waardeloos product. Welke god aanvaardt dit als offer?

Een ring voor de schoenmakers van Noviomagus.

In Nijmegen leeft nog steeds de gedachte dat het in de Romeinse tijd (en daarna) de naam Noviomagus heeft gedragen. De oorspronkelijke naam, Noviomagus, kennen we van de Kaart van Peutinger en daarnaast van een vijftiental Romeinse inscripties waarvan de meesten zijn gevonden in Rome, waar verschillende Bataven hebben gediend in de lijfwacht van de keizers. Op hun grafstenen hebben ze hun herkomstplaats Noviomagus laten vermelden.

In 1993 is nu voor het eerst in Nijmegen zelf een inscriptie gevonden met daarop de Romeinse naam Noviom. Het was in de Romeinse tijd heel gebruikelijk de naam van een godheid te vermelden in inscripties. Sieraden zoals ringen en kledingspelden werden bovendien vaak als offergaven achtergelaten in tempels en heiligdommen. De inscriptie geeft een zeldzaam inkijkje in het verenigingsleven van Romeins Nijmegen, maar roept tegelijk allerlei vragen op. Behoorden alle schoenmakers van de stad tot het genootschap van Esseravus of waren sommigen lid van een andere vereniging? Waren in het genootschap vooral de verschillende beroepsgroepen van de stad georganiseerd of was het breder samengesteld? Wat waren de belangrijkste doelstellingen van de vereniging? Was Rusticus een van de schoenmakers en met welke aanleiding of bij welke gelegenheid heeft hij de ring aan Salus geschonken?

Zoals gebruikelijk zijn verschillende woorden in de inscriptie afgekort, soms tot maar één letter. In regel vier moeten de letters NOVIOM worden aangevuld tot Noviom(agensibus), 'Nijmeegse'. De naam Noviomagus, met de betekenis 'Nieuwmarkt', kwam in West-Europa vaker voor en is bijvoorbeeld ook herkenbaar in die van het huidige Neumagen aan de Moezel in Duitsland en van Noyon in Noord-Frankrijk.

¹ Met een diameter van 27 mm is deze ring eerder gebruikt als versiering op een spies of een vaandel. Zelfs een flinke bezemsteel zou nog te dun zijn.

Tot zover de min of meer officiële versie van de tekst² met enkel aanvullingen bij deze vondst. Behalve die hierboven genoemde vragen zij er nog veel meer vragen te stellen.

De eerste vraag die zich voordoet is “Waarom is die ring niet eerder gevonden?” Nijmegen is sinds 1944 zo goed al helemaal ondersteboven gewoeld in talloze opgravingen. De ring is toen niet gevonden. De tweede vraag is “Wat is er op die plek nog meer gevonden? Twee tempels? Dat zou een unicum zijn geweest, maar daar lees je verder niets over in de opgravingverslagen of in de pers.

Over deze ring is veel te doen (geweest) in Nijmegen. Het zou hét ultieme bewijs vormen dat Nijmegen inderdaad Noviom ofwel Noviomagus geheten zou hebben. Of met dat Noviom inderdaad ook Noviomagus bedoeld wordt, is op zich al een op te lossen probleem. Er bestaan meerdere schrijfwijzen en afkortingen van Noviomagus, maar Noviom zit daar niet bij.

Wat staat er letterlijk op deze ring?

SN 2 letters

RUSTICUS 7 letters

² Deze tekst en aanvullende gegevens zijn te vinden in ‘Van Trajanus tot Tajiri – collectie’ Museum Het Valkhof, Nijmegen 2009, ISBN 978 90 6829 094 3.

SU(L?) DIUBUS of SULOTUBUS	9 letters
NOVIOM	6 letters
(L?) ESSE (T?)UM	7 of 8 letters
D.D.D	3 letters met 2 punten ertussen, dus een afkorting.

De graving is aangebracht met een pin of pons. De graving was zeker nog niet voltooid. Het komt er mijn inziens op neer dat iemand bezig is geweest deze ring van een tekst te voorzien, maar dit af moest breken. Was het een legionair die naar elders vertrok? Op de nieuwe locatie (Nijmegen) is hij er blijkbaar niet aan toegekomen de tekst te voltooien. Opvallend is dat een aantal letters volmaakter zijn, doordat er meerdere ponsgaatjes dichter op elkaar zijn aangebracht. Heeft iemand anders die letters die hem duidelijk leken nadien voltooid? Opvallend is vooral dat het woord Noviom als enige woord heel duidelijk is.

Wat zet een legionair op zo'n ring als hij in den vreemde is? Zijn verblijfplaats? Of zijn herkomstplaats of zijn woonplaats. (In zoverre er sprake is van een plaatsnaam.) Of is het de naam van zijn geliefde? Op gedenkstenen staat vrijwel altijd zijn plaats van herkomst, als er al een plaats op staat.

De afzonderlijke regels nader bekeken.

1. De eerste regel die meestal wordt geïnterpreteerd als "Aan godin Salus" levert het probleem op dat deze godin in Nederland onbekend is. Deze godin was in Rome bekend wat meteen al wijst op een zuidelijke herkomst van de maker van de ring. Van de N wordt geen verklaring gegeven. Waar staat deze letter voor? Nomen? Nominatio? Nostra? Novus?
2. Het Rusticus in de 2^e regel is dan wel duidelijk en zou de eigennaam van de maker zijn, wat alleszins acceptabel is. In de Romeinse legers dienden immers ook eenvoudige lieden, want Rusticus is ook het woord voor 'boer'.
3. De 3^e regel stelt ons echter voor een probleem. Wat staat er precies? SUZOIUBUS? Het woord voor schoenmaker is SUTORIUS (8 letters). Maar dat staat er niet! Het SUL?OIUBUS (10 letters?) lijkt dan wel op Sutoribus, maar de -t- en de -r- zijn verre van overtuigend. En zou een schoenlapper een ring als offer brengen? Zou hij niet eerder een mooi versierde schoen offeren?
4. Het Noviom in de vierde regel is als enige opvallend duidelijk. Moest er iets mee bewezen worden, want het staat tussen twee erg mysterieuze regels in? Is dat opzettelijk zo gedaan of zit er een verborgen boodschap in? En als er met het Noviom al de plaatsnaam Noviomagus wordt bedoeld, was dit dan wel Nijmegen? Of was het een van de andere Noviomagi in het Romeinse Rijk, zoals bijv. Noyon dat als Civitas zeker beter bekend was bij de legionairs dan Nijmegen in die uithoek van het Romeinse Rijk. Het 10^e legioen dat in 71 naar Nijmegen kwam, was daarvoor gelegerd in Frankrijk (Norrroy). De recruten waren zeker niet afkomstig uit Nijmegen. Kwam deze ring met dat legioen mee? En was de eigenaar in Frankrijk al begonnen met de graving en heeft hij deze in Nijmegen niet voltooid of niet kunnen voltooien?

5. Ook de vertaling van regel 5 is bijzonder ingewikkeld en stelt ons voor meerdere problemen. Het (revers C) ESSEARAVUS is verre van duidelijk. Het ESSE is wel duidelijk, maar bij wat er na komt zijn meerdere vraagtekens te plaatsen. Wat betekent dat Esseravus eigenlijk? Daar heeft nog nooit iemand een zinnige verklaring voor gegeven. Daar wist zelfs J.E. Bogaers niets van te maken, dan slechts een of andere onbekende 'groep'. Wel wees Boogaers erop dat het Curia Esseravi (als dat er staat?) een Keltische oorsprong zou hebben. Het zou daarmee nogmaals op een zuidelijke herkomst wijzen. Als we de letter na ESSE voor een -R- houden, dan blijven er in elk geval geen 3 letters meer over, hoogstens 2. Het lijkt erop dat de regel begint met een omgekeerde C, wat meestal staat voor een legeronderdeel zoals Curia. Het erop volgende Esseravus? is echter onbekend in Nederland.
6. Regel 6 zou bestaan uit 3 letters D met een punt erna en staan voor .D(ono) .D(edit) .D(edicavitque) (schenken – opdragen – wijden aan), wat een mogelijkheid is bij Romeinse afkortingen.

Ponsen

De gaatjes (ponsen) zijn niet echt vakkundig aangebracht. Enkele letters zijn totaal onleesbaar, andere erg onregelmatig en andere zeker nog niet voltooid. In hoeverre is dit door een schoenmaker gedaan, die toch zeker een vaste hand gehad moet hebben als hij schoenen zou maken. Was de maker van dit kleinood misschien niet echt taalvaardig en zitten er enkele spellingfouten in? Immers van enkele woorden kan geen enkele deskundige iets maken, zelfs Bogaers niet.

Of met het Noviom Nijmegen bedoeld is, is een volgende vraag. De plaatsnaam in een inscriptie hoort echter nooit bij de vondstplek maar verwijst naar de plaats waar men vandaan kwam. Nederland en Nijmegen zelf kennen meerdere voorbeelden. De Madelinus-munt uit Dorestad, gevonden in Domburg wijst al uit dat Dorestad niet Domburg is. Op een te Colijnsplaat gevonden Nehalennia-steen wordt de plaats Ganuenta genoemd. Ganuenta is niet Colijnsplaat. De te Vechten gevonden wijsteen met het opschrift "Fectioe consistuns" zou bewijzen dat Fectio in Vechten lag. De vraag is of dat correct is. In de tekst worden Tongerse schippers genoemd die er zouden wonen. Vechten lag beslist niet in de Civitas Tungrorum?

Enkele voorbeelden uit Nijmegen zelf: Op een te Pfünz in Beieren gevonden steen wordt als plaatsnaam genoemd: Ulpia Noviomagi Bataus. Deze plaats lag beslist niet in Beieren. Noviomagi is niet Pfünz. Vergelijk ook de steen van een Moriniër uit Terwaan gevonden in Nijmegen. Die Moriniër kwam zeker niet uit Nijmegen. De plaatsnaam in inscripties is nergens de naam van de vindplaats. Ook de andere Noviomagus inscripties die gelinkt worden met Nijmegen zijn allemaal v^{er} buiten Nijmegen gevonden, tot in Hongarije en Rome. Om deze inscripties op Nijmegen toepasbaar te maken, komt er het nodige interpreteren en 'ontcijferen' aan te pas. Bij inscripties barst het altijd van de afkortingen waarvan de juiste betekenis niet altijd eenvoudig te vinden is. De ene interpretatie kan zo weerlegd worden met een andere.

De link met Nijmegen bij al deze inscripties is steeds de Bataven. En dat de Bataven in of bij Nijmegen verbleven is net zo'n onbewezen opvatting. Van het Oppidum Batavorum dat Holwerda in Nijmegen gevonden meende te hebben, staat inmiddels wel vast dat het er niet lag.

Wat zou er kunnen staan?

Puzzelt men wat verder en bekijk je ook andere mogelijkheden, dan kan men het ESSERAVIS wat de 'deskundigen' ervan maken, ook lezen als ESSUVIUS. En daarmee komen we wel op bekend en tenminste verklaarbaar terrein. Les Essuins –ook bekend als Essuviu- Essuviens- was een volk in Gallia in de regio Sens³. Wordt dit volk hier bedoeld?

Het Esse??? zou ook gelezen kunnen worden als ESSEACUM. Het zou dan betrekking kunnen hebben op Essiacum in de Jura⁴. Het Esse??? kan ook betrekking hebben op de Aisne, die ook de Esne of zelfs de Essises heette en is etymologisch gelijk aan Oise. Bij Julius Caesar heette de rivier de Oise de Axona. Het zou een volgende aanwijzing zijn op een zuidelijke herkomst van de ring! En dan heeft het Noviom duidelijk een relatie met Noyon dat immers aan de Oise ligt. Wellicht heeft de maker van de ring hiermee een onderscheid willen aangeven met andere Noviomagi. Hij bedoelde dan het Noviomagus aan de Esne. De Oise.

In de 7^e eeuw is sprake van Essonne(s) en Exona Vico⁵. L'Essone is de naam van een rivier in Île-de-France, een zijrivier van de Seine in de departementen Loiret en Essonne. De rivier ontstaat in La Neuville-sur-Essonne. Neuville is in het Latijn Novum Villare wat dezelfde betekenis heeft als Noviomagus. Een duidelijkere verklaring dan wat men er in Nijmegen van maakt. Het zou betekenen dat schoenlapper Rusticus uit Neuville-sur-Essonne kwam en helemaal niet uit Nijmegen! Dat sluit ook beter aan op andere inscripties van plaatsnamen waarbij nooit de vindplaats/verblijfplaats genoemd wordt, maar altijd de herkomstplaats. Ook deze opties verwijzen duidelijk naar een zuidelijke herkomst van de ring en de maker.

Zet deze verklaringen eens naast die van Nijmegen. Als die van Nijmegen als mogelijkheid aanvaard wordt, is zijn deze verklaringen veel acceptabeler. Ze tonen in elk geval aan dat men in Nijmegen met deze ring niets ten gunste van Nijmegen kan bewijzen.

Nep of echt?

Waar we in Nijmegen ook altijd beducht voor moeten zijn, is of deze ring wel echt Romeins is of wellicht ordinaire nep is. Nijmegen heeft meer nep voortgebracht in archeologisch opzicht dan andere plaatsen in Nederland.

Het Noviom op deze ring is feitelijk het enige woord dat duidelijk is en meteen zonder gepuzzel gelezen kan worden. Dat maakt de ring verdacht. Het opschrift NOVIOM lijkt te goed bij Nijmegen te passen. Moest er iets bewezen worden wat maar niet lukte? Als we uitgaan van een vervalsing kunnen we uit een aantal opties kiezen.

Wat kan dat SN op de eerste regel betekenen? Signum Notarii? Of Sorry Nijmegen, Super Nep? En het Rusticus? Het kan een eigenaam zijn, maar kan ook gewoon 'boer' of 'lommerik' betekenen. En

³ a. Jean Morreau, Dictionnaire de Géographie Historiques de la Gaule et de la France, Paris, éditions Picard 1972. Supplément de 1983.

b. Albert Dauzat et Charles Rostaing, Dictionnaire étymologique des noms de lieux en France, Éd. Librairie Guénégaud, Ed. Larousse Paris, 1963-1968.

⁴ Idem noot 1.

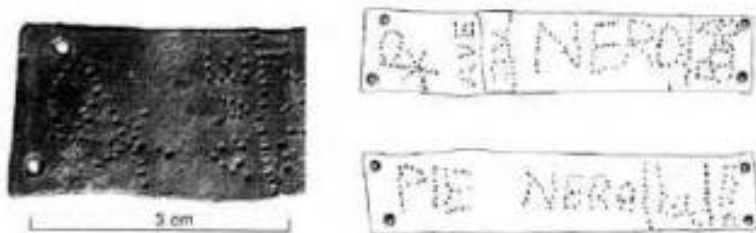
⁵ Axonam burgum S. Dionisii super fluvium Issonam: donné á l'abb. de St. Denis au VIIe siècle. In 766 "villa cognominante Exona sitam super fluvio Exone in pago Parisiaco", "vila Essona super ipso fluvio qui vocatur Essona". (Bron: zie noot 1a).

als het nu eens vertaald wordt met 'arme drommel'? Dan staat er Sorry Nijmegen, arme drommels! Heeft wellicht iemand gedacht: "Ik zal die arme drommels in Nijmegen die maar nooit kunnen bewijzen dat Nijmegen ooit Noviomagus heette, eens een handje helpen met een ring".

Maar deze ring heeft niemand ooit gedragen, daar is die veel te groot en onhandig voor. Het versterkt de gedachte aan nep. Lezen we de 5^e regel als ESSE AV?S dan kun je ook "I ESSE AVUS" lezen, wat dan 'vertaald' kan worden met 'Ik ben je voorouder'. Lees je het vraagteken als een I, dan kan het ook ESSE AVIS worden. En dan staat er vrij vertaald "ik ben een voorteken" (esse=sum=ik ben; avis=voorteken of een voorspelling). Een voorspelling, een voorteken? Waarvan?

Waar we in Nijmegen ook altijd rekening mee moeten houden!

Bekijkt men de ring in vergelijking en samenhang met een eerdere vondst in Nijmegen, dan valt meteen een overeenkomst op. In 1999 (6 jaar na deze ring) zijn in Nijmegen loden plaatjes gevonden waarop een zogenaamde Christelijke tekst in samenhang met NERO aangebracht is. De letters op deze plaatsjes zijn op dezelfde manier met een prikker (pons?) aangebracht en de overeenkomst is zelfs frappant te noemen. Van deze plaatjes staat inmiddels vast dat het vervalsingen zijn. Niet 2000 jaar, maar slechts 20 jaar oud. Nero en het Christendom? Bestaat er iets tegenstrijdigers? Het Christendom zou in Nijmegen al bekend zijn in de 1^e eeuw? Was de ring van deze plaatsjes een voorteken? Het zou de grap der grappen zijn.

Deze plaatjes werden meteen tot archeologisch topmateriaal verklaard door de twee Nijmeegse stadsarcheologen die daar zeer opgewonden van raakten en zonder al te veel kritiek alle historie van de vroeg christelijke beschavingen naar Nijmegen trokken. De twee archeologen koppelden aan de vondsten het verhaal dat vervolgd christenen uit het Franse Lyon mogelijk naar deze regio waren uitgeweken. Uiteraard een onwetenschappelijk kletsverhaal, zoals bij Nijmeegse archeologen wel vaker gebeurd. De allereerste vondsten van het Christendom zijn notabene pas in de vierde eeuw in Rome gedaan. Hoezo waren ze er in Nijmegen al in de eerste eeuw? We hebben al een bisschop van Nijmegen gehad en het scheelde niet veel of de stadsarcheologen hadden een paus in Nijmegen gesitueerd.

In een artikel nadien werd wel de mededeling gedaan dat de vervalsingen bijzonder deskundig gemaakt waren, waarmee de stadsarcheologen hun gezicht trachtten te redden. Zij vonden deze vervalsingen erg deskundig gemaakt, maar bij nadere beschouwing blijken deze slordig met een Dremel slijpertje op originele (?) voorwerpen (die best oud konden zijn) te zijn gekrast. Een blunder van de eerste orde voor de archeologen Enckevoort en Thijssen. Ondanks hun uitvlucht van 'deskundig gemaakt' (wat dus niet zo was) zijn de stadsarcheologen van Nijmegen er wel degelijk ingetuind. Hadden zij Albert Delahaye maar enigzins serieus genomen als voorbeeld van degelijk wetenschappelijk onderzoek, dan zouden ze meteen al vraagtekens gezet hebben bij deze vondsten.

De overeenkomst van deze valse plaatjes met de nu gevonden ring is erg interessant. De ponsen op de plaatjes lijken verdacht veel op die op de ring. Is deze ring ook vals? Wilde de maker van de ring iets benadrukken? Werden de plaatjes gemaakt door dezelfde persoon die ook de ring maakte, maar zo dom was onmogelijkheden te vermelden? Of wilde hij met deze plaatjes de echtheid van de ring bevestigen, waar immers door enkele deskundigen aan getwijfeld werd. En bleek de ring een voorteken te zijn, een voorteken van deze nadien gevonden plaatjes? We kunnen de ring op grond van dit verhaal dan ook onmiskenbaar als nep kwalificeren.

De stadsarcheologen in Nijmegen zijn erin getrapt, dat is wel duidelijk. "List en Bedrog in de Archeologie" doet zich met name in Nijmegen vaker voor dan elders in Nederland. Als archeologisch Nijmegen het hier niet mee eens is moeten ze maar eens aantonen op grond waarvan men de ring niet als vals beschouwd en dat met het genoemde Noviom onmiskenbaar Nijmegen is bedoeld.

Ik ben benieuwd.

Guido Delahaye, Amersfoort, 26 januari 2015.